

Editorial

Η τελετουργία της πρόσβασης στην ανώτατη εκπαίδευση

Κάθε χρονιά, εκεί κατά το Μάιο με Ιούνιο, μια εντυπωσιακή τελετουργία έρχεται θαρρείς να σηματοδοτήσει τη μετάβαση από την άνοιξη της εφηβείας στο θέρος της πρώιμης νεότητας. Είναι η εποχή που χιλιάδες απόφοιτοι λυκείου συγκεντρώνονται με χτυποκάρδι στις αίθουσες των εξεταστικών κέντρων, αφήνοντας τους γονείς έξω, κρεμασμένους στα κάγκελα των σχολικών προαυλίων ή στα τηλέφωνα των χώρων εργασίας τους να αγωνιούν για το αποτέλεσμα. Αυτοί είναι οι πρωταγωνιστές ενός δράματος που έχει ξεκινήσει αρκετούς μήνες, συχνά και χρόνια, πριν και που τώρα έχει φτάσει στην κορύφωσή του. Για όλους αυτούς είναι η στιγμή που παίζεται το μέλλον· που τα όνειρα και οι προσδοκίες θα γίνουν πραγματικότητα ή θα διαψευστούν· είναι η ώρα που κυοφορεί τη χαρά, τη δικαίωση, την αισιοδοξία ή αντίθετα την απογοήτευση και τον προβληματισμό για την επόμενη μέρα, για το επόμενο βήμα. Μαζί τους και ένας χορός πολυπληθής και λαλίστατος διεκτραγωδεί τα πάθη τους, οδύρεται για την κατάσταση του εκπαιδευτικού συστήματος που τους έχει φέρει σ' αυτή τη δύσκολη θέση, ξιφουλκεί κατά των υπευθύνων που χρόνια τώρα αμέλησαν, παρέβλεψαν, αστόχησαν. Είναι τα μέσα ενημέρωσης, οι φροντιστές, οι κάθε λογής αυτεπάγγελτοι κήνσορες και αυτόκλητοι ειδικοί που βρίσκουν την ευκαιρία να κάνουν αισθητή την παρουσία τους. Μαζί τους και οι πολιτικοί που έρχονται, ουδέτεροι παρατηρητές αυτοί και αμέτοχοι του δράματος, να παρηγορήσουν, να καθησυχάσουν, να διαβεβαιώσουν ότι τίποτε δεν τελειώνει σήμερα, ότι η ζωή συνεχίζεται και ότι είναι ωραία. Οι ίδιες σκηνές, τα ίδια χορικά κάθε χρονιά: η αναγγελία των εξετάσεων· οι οδηγίες προς τους υποψήφιους· τα ρεπορτάζ έξω από τα εξεταστικά κέντρα με τις ίδιες τυποποιημένες ερωτήσεις για το «πώς ήταν τα θέματα; - ήταν βατά;»· οι σωστές απαντήσεις και λύσεις από «επιλεγμένους» φροντιστές, διανθισμένες με σχόλια και παρατηρήσεις που αφήνουν να εννοηθεί ότι αυτοί είχαν διδάξει το θέμα ή εναλλακτικά ότι οι θεματοδότες είχαν αστοχήσει στην επιλογή τους· η καθημερινή ενημέρωση για το πρόγραμμα της αυριανής ημέρας από τα δελτία ειδήσεων και η ανακουφιστική εξαγγελία του τέλους της εξεταστικής περιόδου· τα βαρυσήμαντα ρεπορτάζ για το αν ο υποψήφιος νοιώθει ανακουφισμένος που τελείωσαν οι εξετάσεις και για το πού θα περάσει τις διακοπές του· οι προβλέψεις για το πώς έγραψαν οι υποψήφιοι και για το πού θα κινηθούν οι βάσεις· οι εικόνες με τους αναρτημένους πίνακες των αποτελεσμάτων και τα

χαρούμενα ή λυπημένα πρόσωπα των υποψηφίων· οι πρώτοι των πρώτων να εξηγούν πώς τα κατάφεραν, ποια ήταν η μαγική συνταγή της επιτυχίας τους, σε ποιες θυσίες του ελεύθερου χρόνου τους υποβλήθηκαν.

Η αδιάλειπτη για χρόνια επανάληψη του εν λόγω τελετουργικού και κυρίως η απήγηση του όλου δράματος στην ελληνική κοινή γνώμη, όταν στις περισσότερες χώρες του κόσμου η σχετική διαδικασία περνά σχεδόν απαρατήρητη, δεν είναι ασφαλώς τυχαία. Εκφράζει στοιχεία του συλλογικού θυμικού που διαμορφώθηκαν κατά το παρελθόν ως ορθολογικές επιλογές και που ενισχύονται έκτοτε από την αδράνεια που παρουσιάζουν πάντοτε οι κατεστημένες νοοτροπίες αλλά και από βολικές πρακτικές. Σε σημαντικό βαθμό, οι ίδιοι αυτοί παράγοντες εξηγούν και την μακροχρόνια αδυναμία να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες που έχουν επανειλημμένως καταβληθεί κατά το παρελθόν.

Οι παροικούντες την Ιερουσαλήμ γνωρίζουν ότι από την πρώτη στιγμή της καθιέρωσής του το ελληνικό πανεπιστήμιο υπήρξε το όχημα κοινωνικής ανάδειξης και επαγγελματικής προκοπής. Οι απόφοιτοί του διεκδικούσαν με επιτυχία μια επίζηλη θέση στο δημόσιο τομέα ή στα ελευθέρια επαγγέλματα, κάτι που σήμαινε κοινωνική άνοδο, αναγνώριση ή κύρος. Για τους κατοίκους της επαρχίας ιδιαίτερα και των λιγότερο προνομιούχων στρωμάτων των αστικών περιοχών, το πτυχίο αποτελούσε το διαβατήριο για μια καλύτερη ζωή, όχι μόνο για τους ίδιους τους κατόχους του αλλά και τα άλλα μέλη της οικογένειας, τα οποία προσδοκούσαν να συμμεριστούν μέρος των προνομίων του σπουδαγμένου αδελφού, στον οποίο είχαν συχνά επενδύσει το σύνολο της πατρικής περιουσίας. Άλλωστε, με την εξαίρεση ίσως του εμπορίου και της ναυτιλίας, δραστηριότητες που έτσι κι αλλιώς εκτεινόταν κατά κανόνα πέραν των συνόρων του μικρού ελληνικού κράτους του 19^{ου} αιώνα, η εκπαίδευση γενικά και η ανώτατη εκπαίδευση ειδικότερα αποτελούσαν μονόδρομο κοινωνικής κινητικότητας για τους κατοίκους της χώρας. Επιπλέον, και αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, η ελληνική εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένης και της ανώτατης, αντιμετωπίστηκε από την επίσημη πολιτεία αλλά και από τον πληθυσμό όχι ως προνόμιο των προνομιούχων μόνον ομάδων αλλά του συνόλου του πληθυσμού. Στη συνείδηση μάλιστα πολλών, γρήγορα αναπτύχθηκε το στερεότυπο/μύθος του φτωχού νέου, που χάρη στην ευφυΐα και τη σκληρή δουλειά κατόρθωσε να ξεπεράσει σε αξιοσύνη τους γόνους των εύπορων οικογενειών και να αναδειχτεί σε κορυφαίες θέσεις του δημόσιου βίου. Παρά τις συνήθειες στην πράξη διαψεύσεις του, το στερεότυπο αυτό εξακολούθησε να λειτουργεί έκτοτε ως μια

ισχυρή προωθητική δύναμη οικογενειακών φιλοδοξιών για σπουδές των αξιότερων τουλάχιστον αγοριών στην ανώτατη εκπαίδευση. Με τη σταδιακή άνοδο του βιοτικού επιπέδου κατά τη μεταπολεμική περίοδο, τη χειραφέτηση της γυναίκας και τη διεύρυνση των απαιτήσεων της αγοράς εργασίας σε στελεχιακό δυναμικό υψηλού επιπέδου, το στερεότυπο αυτό εκλογικεύτηκε και η ζήτηση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αυξήθηκε σημαντικά. Έτσι, σε αντίθεση με πολλές από τις ευρωπαϊκές χώρες, στις οποίες καταβαλλόταν προσπάθεια αύξησης της ζήτησης ανώτατης εκπαίδευσης μεταξύ των αποφοίτων της ανώτερης δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, στην Ελλάδα το φαινόμενο εμφανίστηκε αντεστραμμένο. Στο σύνολό τους οι απόφοιτοι του γενικού κυρίως λυκείου διεκδικούσαν θέση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Συναφής για την κατανόηση του θορύβου που συνοδεύει τη διεξαγωγή των εισαγωγικών εξετάσεων είναι επίσης η εμπλοκή των γονέων στη διαμόρφωση της ζήτησης: η εμπλοκή αυτή ξεκινά, καθώς προαναφέρθηκε, από το παρελθόν και έχει τις ρίζες της στον τρόπο συγκρότησης και λειτουργίας της ελληνικής οικογένειας. Σε αντίθεση λοιπόν με άλλες κοινωνίες, στις οποίες οι δεκαοχτάχρονοι μαθητές θεωρούνται ενήλικες, ικανοί και υπεύθυνοι για τις αποφάσεις που αφορούν το μέλλον τους, με τη συνδρομή κατά περίπτωση των εκπαιδευτικών, η ελληνική οικογένεια εξακολουθεί να συμβάλει ουσιαστικά, όταν δεν τις υπαγορεύει κιόλας με πειστικές υποδείξεις, στη διαμόρφωση των εκπαιδευτικών επιλογών των νεαρών μελών της. Οι γονείς που έχουν επενδύσει όνειρα, φιλοδοξίες και προσωπικά αποθηκευμένα στη μόρφωση των παιδιών τους και έχουν καταβάλει πρόθυμα το υψηλό οικονομικό και ψυχικό τίμημα της προετοιμασίας για την ανώτατη εκπαίδευση, είναι φυσικό να ενδιαφέρονται και να αγωνιούν δίνοντας στην τελετουργία των εισαγωγικών τόνους δραματικούς.

Πάνω σε αυτό το υπόστρωμα του συλλογικού θυμικού αλλά και στο θεσμικό και εξωθεσμικό πλαίσιο το οποίο αυτό αιμοδοτεί, έχουν διαμορφωθεί μηχανισμοί που ενισχύουν το ενδιαφέρον και το θόρυβο για τις διαδικασίες πρόσβασης. Η επιτυχία στις εξετάσεις, ακόμη και όταν αυτές δεν παίρνουν τη μορφή ανταγωνισμού, όπως συμβαίνει με τις εισαγωγικές εξετάσεις, δημιουργεί πάντοτε την ανάγκη ειδικής προετοιμασίας, υπό την έννοια ότι αυτή στοχεύει αποκλειστικά στο βραχυπρόθεσμο αποτέλεσμα, χωρίς να θέτει μακροπρόθεσμους και σοβαρότερους μαθησιακούς στόχους. Και επειδή το λύκειο έχει *de jure* πιστωθεί με αυτούς ακριβώς τους μακροπρόθεσμους στόχους και συνεπώς δεν μπορεί να ανταποκριθεί παράλληλα στις ειδικές απαιτήσεις της προετοιμασίας για τις εισαγωγικές, εγκαλείται για

αναποτελεσματικότητα, προκαλώντας την αδιαφορία των μαθητών του λυκείου που στρέφονται δικαιολογημένα προς τα φροντιστήρια, τους οργανισμούς που είναι κατ'εξοχήν αρμόδιοι για την προετοιμασία. Με δεδομένη λοιπόν την εγγενή αδυναμία του λυκείου να παίζει το ρόλο του προπονητή-φροντιστή και με αυξημένη τη ζήτηση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ιδιαίτερα σε συγκεκριμένες γνωστικές πειθαρχίες, να διαμορφώνει ένα κλίμα έντονου ανταγωνισμού, η αγορά των φροντιστηρίων έχει μεγεθυνθεί και μαζί της τα οικονομικά συμφέροντα των ιδιοκτητών αλλά και των εργαζομένων. Ως επιχειρηματίες λοιπόν ή / και ως αυτοαπασχολούμενοι, οι φροντιστές έχουν κάθε λόγο να συντηρούν το θόρυβο: να εμφανίζονται ως προμηθείς στην προσπάθεια των υποψηφίων να προετοιμαστούν κατάλληλα· ως εμπειρογνώμονες της θεματολογίας και των ορθών απαντήσεων, αφήνοντας τεχνηέντως υποσχέσεις ότι αυτοί θα «πιάσουν» τα θέματα· ως επαΐοντες, όταν δίνουν εξηγήσεις από τηλεοράσεως ή από τις στήλες εφημερίδων· ως τιμητές, όταν τα θέματα δεν είναι αρκούντως βατά – σπανίως ομολογούντες ότι δεν ήταν απλώς συμβατά με όσα αυτοί ανέμεναν, δίδαξαν και συνιστούσαν – ή ως κομπορρημονούντες για τις επιτυχίες των μαθητών τους.

Ο θόρυβος περί τις διαδικασίες πρόσβασης εξυπηρετεί επίσης τα ΜΜΕ. Σε μια περίοδο, όπως το καλοκαίρι, που οι σημαντικές ειδήσεις σπανίζουν, τα δελτία ειδήσεων και οι ποικίλες ενημερωτικές εκπομπές αναζητούν δημοσιογραφική ύλη στις εισαγωγικές εξετάσεις. Όπως ακριβώς συμβαίνει με την τιμή των αμνοεριφίων και της ντομάτας τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, οι δαιμόνιοι ρεπόρτερ ξαμολιούνται έξω από τα εξεταστικά κέντρα με τα μικρόφωνα προκλητικά προτεταμένα στα στόματα των υποψηφίων να ρωτούν πώς τα πήγαν, πώς αισθάνονται, αν τα θέματα ήταν βατά κ.ο.κ. και αργότερα να σχολιάζουν σε πάνελ με ειδικούς αναλυτές – πάντα πρόθυμους για παρουσία τους στο γυαλί – για το πού θα κυμανθούν οι βάσεις, πώς θα αντιμετωπίσουν τις υψηλές δαπάνες οι νέοι φοιτητές κλπ. Πενία ειδήσεων τέχνας υποκατάστασής τους κατεργάζεται και ο θόρυβος περί τις εισαγωγικές εξυπηρετεί τα μάλα.

Μικρότερη συμμετοχή στην τελετουργία έχει τέλος η πολιτική ηγεσία του υπουργείου και οι συνδικαλιστικές ενώσεις των εκπαιδευτικών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η πρώτη, εκτός από τις πατρικές παραινέσεις της, για τις οποίες έγινε λόγος προηγουμένως, δράττεται της ευκαιρίας να υπογραμμίσει με πόσο αδιάβλητο και προσεκτικό τρόπο διεξήχθησαν οι εξετάσεις, πόσο έγκαιρα είχαν ειδοποιηθεί οι υποψήφιοι για τη διδακτέα ύλη και πόσο γρήγορα θα βγουν τα αποτελέσματα, και να

υποσχεθεί ότι το υπουργείο εξετάζει με προσοχή το θέμα της αναθεώρησης των εισαγωγικών εξετάσεων, ώστε να δοθούν οι αρμόζουσες λύσεις σε ένα χρονίζον πρόβλημα. Από τη μεριά τους, οι εκπαιδευτικοί, με την ευκαιρία των εισαγωγικών εξετάσεων, αναδεικνύουν το δικό τους καθοριστικό ρόλο στην εκπαίδευση, διεκτραγωδώντας παράλληλα παντοειδώς τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στο έργο τους.

Όλος αυτός ο θόρυβος μοιάζει να εκτονώνεται από το Σεπτέμβριο και μετά, όταν τα αποτελέσματα έχουν εκδοθεί, όταν οι επιτυχόντες πανηγυρίζουν, όταν το σπίτι στην επαρχία (για όσους πέτυχαν εκτός τόπου κατοικίας) έχει βρεθεί, όταν η επικαιρότητα έχει αφήσει πίσω της το θέμα της πρόσβασης, όταν η νέα φουρνιά υποψήφιων, μαζί με όσους παλιούς δεν ευτύχησαν, έχουν ξεκινήσει για την τελική προσπάθεια. Όμως ο κourνιαχτός απλώς κατακάθεται. Και η συσσώρευσή του χρόνο με το χρόνο τροφοδοτεί τον προβληματισμό και την πίεση για αλλαγές. Είναι τότε που φουντώνει και πάλι ο δημόσιος διάλογος για το πρακτέο. Είναι τότε που το ζήτημα της πρόσβασης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έρχεται ορμητικά για μια ακόμη φορά στο επίκεντρο του δημόσιου ενδιαφέροντος. Τότε που, μέσα σε ένα κλίμα σύγχυσης και πανικού, η συζήτηση για το ίδιο το πρόβλημα γίνεται ως εκ τούτου περιθωριακή, μονοδιάστατη και εν πολλοίς ανεπιθύμητη και περιττή, αφού για τους επειγόμενους και τους ορθοτομούντες τον λόγο της αληθείας το μόνο που κατορθώνει είναι να σπέρνει ανεπιτρέπτως την αμφιβολία για τη σοφία των μεγαλόσχημων εισηγητών της σωτήριας πολιτικής. Είναι το σκηνικό μιας πανικόβλητης προσέγγισης ενός θέματος που ως γνήσιοι επιμυθείς το αφήσαμε να κακοφορμίσει.

Το ειδικό τεύχος της *Συγκριτικής και Διεθνούς Εκπαιδευτικής Επιθεώρησης*, προοίμιο της μεγάλης έρευνας (2012-2015) με τίτλο «Πρόσβαση στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Μελέτη των κοινωνικών, εκπαιδευτικών και θεσμικών διαστάσεων της ζήτησης Τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, των προβλημάτων και των πολιτικών ικανοποίησής της – μια συγκριτική και εμπειρική προσέγγιση» που εγκρίθηκε και θα χρηματοδοτηθεί από το ΕΣΠΑ στο πλαίσιο του προγράμματος ΘΑΛΗΣ, φιλοδοξεί να αποτελέσει μια πρώτη συμβολή σε έναν ψύχραιμο προβληματισμό για το θέμα. Τα άρθρα που περιλαμβάνει, αν και τα περισσότερα προετοιμάστηκαν το 2010, αναδεικνύουν μερικές από τις πολλές πτυχές του ζητήματος της πρόσβασης, ενώ οι εργασίες των ξένων μελετητών αποκαλύπτουν τη συγκριτική του διάσταση.

Δημήτρης Ματθαίου